

TEOREMA LUI PITAGORA

DE

ENRICO CASTELNUOVO

«Așa dar teorema lui Pitagora!» dise profesorul Roveni, cu tonul celei mai mușcătoare ironii, în vreme ce privea la bucată de hârtie pe care eă o seceș tremurând din urnă. El arată hârtia unui comisar al guvernului, care asista la examen, și-i șopti ceva misterios în ureche. După aceea își dete mie bucată de hârtie, ca să mă conving cu ochii mei de înfricoșata existență a întrebării.

«Mergi la tablă!» continuă profesorul, frecându-și mâinile cu multă răutate.

Precendul elev, care își deslegase tema la tablă într'un chip foarte problematic, părăsi sala rușinat și plouat. Prin ușa deschisă pătrundea în sală o dungă luminoasă de lumină. Ea ajungea până pe părete. Ochii mei întâlniră atunci o pată lungă, neagră — era umbra mea.

M'am speriat. Asta era un semn rău.

După ce ușa a fost închisă, sala rămase pe jumătate întunecată. Trebuie să vă spun, că era o zi de August, grozav de caldă, și de-a ceea niște perdele mari împiedicau să intre căldura și lumina în sală. Puțina lumină, care intra pe de-asupra perdelelor, se aduna toată pe catedră și pe tablă. Cât de puțină era, ajungea totuși ca să îmi lumineze perfect ignoranța în ale geometriei.

«Pleacă la tablă și desemnează figura!» dise profesorul, care băgase de seamă, că problema m'a adus într'o zăpăceală de nespun.

Să desemnez figura! Aceasta era o mântuire. Din toată teorema lui Pitagora nu știam nimic, de cât figura. Luaș deci tibișirul și mă pusei pe lucru. Am început să trag o linie după alta cu cea mai plictisitoare acuratețe. Nu mă grăbeam de loc să isprăvesc.

Cu cât perdeam mai multă vreme desemnând cu atâta mai puțină îmi rămânea pentru explicarea figurii. De alt-fel nici nu mai era mult până la stăruitul ceasului. Îmi dam deci silința să lungesc cât pot desemnarea figurii. Căci, cine știe, poate prin îndemănare și prin clițibușuri o să înlătur catastrofa, care mă amenința.

Dar profesorul Roveni dovedi, că are un spirit de observațiune diabolică. 'Mi-a ghicit intențiunile! El nu era omul care să aprobe modestele și nevinovatele mele silințe.

«Repede, repede!» dise el. «Ce desemnezi așa de corect? Știi, că n'ai să schitezi pe Madona lui Raphael!»

Eă am fost silit să isprăvesc.

Un gând bun îmi trăsni atunci prin cap. Chiar dacă

prin asta câștigam nu mai câte-va clipe, totuși era mai bine de cât nimic.

Eă întrebai deci, cu tonul cel mai nevinovat: «Vo-ești, domnule profesor, litere latine, ori grecești?»

O privire fulgerătoare, care îmi trecu până în suflet, ca un pumnal, fu răspunsul întrebării mele. În-

fricoșatul, se vede, a ghicit și de astă dată intențiunea mea.

«Asta e tot una!» dise el. «Scrie litere latine!»

«Mică ori mare?»

«Mare!»

Eă ascultaș. În viața mea nici-odată nu 'm'am dat silința să fac literele mai frumoase și să le execut mai artistic, de cât acum.

«Gata!»

«Ei, ce stai? De ce te uiți așa melancolic la figură! Spune teorema!»

Acum începură adevăratele-mi dureri. Creerii mei erau pustii ca Sahara; chiar și ce-am adunat în ei, în cursul anilor, acum începu să se întunece și să piară. Dar trebuia să spun teorema.

«Într'un triunghi...» începuș eă gândăvind.

«Mai departe!»

Eă îmi adunai toate gândurile:

«Într'un triunghi... va să dică, într'un triunghi... teorema lui Pitagora sună: într'un triunghi... pătratul ipotenusei... a ipotenusei e așa de mare... așa de mare ca pătrații ambelor catete.»

«Foarte bine. Dar aceasta e lege generală pentru ori-ce fel de triunghi?»

«Nu, nu!» îmi șopti de la spate un glas milostiv.

«Nu, nu!» țipaș eă triumfător.

«Așa. Dar explică-te. La cari anume triunghiuri se raportează teorema?»

Eă înghițî în sec. Profesorul mă privea mereu.

«La triunghiurile drept-unghiulare!» șopti iarăși glasul milostiv.

Eă îmi luaș aer, și repetaș ca un papagal: «De sine înțeles numai la triunghiurile drept-unghiulare!»

Tiranul meă iarăși bănuia ceva. El se întoarse spre bănci:

«Tăcere, acolo îndărăt!»

Iarăși își întoarse strălucitoarea față spre mine: «Așa dară d-la susții, că în triunghiurile drept-unghiulare pătratul ipotenusei e așa de mare ca fie-care dintre micii pătrații ai catetelor?»

Drace! Întrebarea asta era foarte subtilă. Atunci, într'un mod neexplicabil veni asupra mea Dulul sfânt.

«O, nu, domnule profesor» răspunș eă inspirat. «Nu așa. Ci așa de mare ca amândoi împreună.»

«Așa dar cât suma lor; întrebuițează, te rog, expresiunea aceasta! Sumă. Și nu dice așa de mare ci asemeni de mare sau egal în mărime. În matematică trebuie să fii precis. Așa! Ei, acum dovedește ce-ai spus!»

Eă începuș să tremur, mă înecam. Ochii mei rătăciaș prin sală, căutând ajutor; în urmă, ei să opriră idioți pe triunghiul drept-unghiular, pe pătratul clădit e stimabila ipotenusă și pe colegii săi de pe ambele catete. Eă schimbaș creta din mâna dreaptă în cea stângă. Dar nu vorbiam de loc. Ce să vorbesc? Nu vorbiam dintr'o cauză foarte importantă — pentru că nu știam nimic.

Spiritul meă protector, geniul milostiv, care îmi șoptea

Tiranul se uită lung la mine. De-odată el urlă: «De ce-ai șters pe G?»

«Mă temeam, să nu-l confund cu C. Am să scriu în locu-i un H.»

«Ce conștiincios ești!» dise Roveni ironic. «Bine. Ești gata acum?»

Tainele scrisorii

de la spate, amușise. În sală era o tăcere de mormint. Puteai să auzi sborul unei muște. Profesorul își potrivea ochelarii pe nas și se uita fix în ochii mei. Comisarul guvernului trase o dosă de tabac pe nas, semn că acțiunile mele steteau rău. În urmă, această prea respectabilă persoană oficioasă tuși, iar profesorul îmi dăse cu cea mai măgulitoare expresie de care dispunea el:

«Ei și?»

Eu tăceam.

Adică, spus cu dreptul, eu așteptam să mă trimeată la loc fără ceremonii multe. Dar profesorul voia să se joace cu mine ca pisicile cu șoarecii.

«A, înțeleg acum!» dăse el. «D-ta cauți vr'o deslegare nouă a problemei. Vr'un nou metod. Nu e trebuință. Eu nu susțin, că o nouă deslegare e cu neputință, dar uite, noi ne mulțumim cu metodele vechi. Pofteste deci! Una dintre metodele vechi. Te rog, începe. Cred că știi, că aici ai să tragi două linii: D E și M F. Fii atât de bun și ia creta în mâna dreaptă. Așa. Acum trage liniile».

Am tras liniile, dar în mod mecanic. Figura s'a mărit în imaginația mea grozav, a luat proporții monstru; pătrații mi se păreau blocuri de piatră, cari îmi steteau pe piept.

«Ei, acum scrie aici un N. Așa. Mai departe?»

Eu tăceam tăcerea peștelui când e în borș.

«Nu crezi, că e trebuincios să tragi o linie de la N la A pe baza pătratului B H L C?»

Mie, fără îndoială, nu-mi părea trebuincios acest lucru. Trăseși însă linia.

«Așa. Foarte bine. Și acum prelungește laturile B H și I C».

Doamne! Nu mai puteam!

«Ei, acum» dăse profesorul «și un copil de două ani poate dovedi teorema. Nu observi nimic la triunghiurile B A C și N A T?»

Eu vedui, că tăcerea îmi lungeste numai chinul. Luași deci o hotărâre eroică. Am răspuns laconic.

«Nu observ nimic!»

Profesorul își potrivea din nou ochelarii. «Asta să chiamă, că n'ai învățat nimic!»

«Așa îmi pare» dăsei eu cu o liniște vrednică de Socrate. Eu eram timpit cu totul pentru tot ce mai putea să vie asupra capului meu.

«Bravo, bravissimo! Așa 'mi vorbești? D-ta, ignoranțul, care nu știi nici măcar să dovedești teorema lui Pitagora! Din d-ta nu s'o face om, cât va fi lumea! Știi d-ta, cum se numește teorema lui Pitagora cu alte vorbe? Se numește puntea măgarilor, căci numai măgarilor nu pot trece peste ea! Du-te la loc! Asta e fructul nemerniciilor d-tale! Da, în vreme ce eu explicăm, d-ta cetea pe Don Quixote, și în loc să lucrezi temele desemnai fleacuri în caete!»

Comisarul guvernului trase din nou tabac pe nas. Eu pusei liniștit la locul lor creta, buretele și linealul, apoi eșii din sală. Deși mă muneau presimțiri rele pentru viitor, plecai mândru, cu fruntea înălțată, însoțit de hohotul năbușit al câtor-va conșcolari.

Patru sau cinci tovarăși de nefericire, cari făcuseră examenul tot cu acel splendid succes ca și mine, mă așteptau afară.

«Ai căzut?»

«Cu sunete de trimbiță și de chimvale!» răspunsei eu cu o nobilă nepăsare. Apoi adăoga: «Eu tot-d'a-una am dis: matematicile sunt născocite pentru covrigari! Eu n'am să vind covrigi!»

«Nici eu!» strigă unul dintre tovarăși.

«Asta-i! Dar poate eu, crezi? Dar ce întrebare (i-a dat?» dăse al treilea.

«Teorema lui Pitagora. Ei, acum vă întreb eu pe voi: ce 'mi pasă mie și ce folos am, dacă patratul ipotenușei e egal ori nu e egal cu pătrații catetelor? Nebunie goală!»

Un zăplan de băiat de vr'o 14 ani începu să mă mângâie.

«Se înțelege, nici eu n'am folos, nici tu, nici domnul profesor însuși, nici nimeni în lume. Și apoi, dacă ei sunt egali, de ce nu se mulțumesc profesorii cu atâta? Trebuie să le mai dovedești un lucru care există? Iar dacă nu sunt egali, de ce ne pun pe noi să dovedim că sunt egali? Auzi, d-ta!»

Eu făcui o mută serioasă. «Să mă credeți pe mine» dăsei în tonul unui bărbat cu experiență: «toată greșala e în planul de învățământ. Așa a dis tată-meu tot-d'a-una; și până nu se va îndrepta greșala, noi n'o să învățăm prin școli nimic de dai-Doamne!»

Am plecat cu toții pe acasă. Pe drum, vă mărturisesc sincer, am început să mă gândesc mai serios la examenul meu.

Acest examen, așa de nefericit și de rușinos, a avut mare înrădăcinare asupra viitorului meu. M'am convins, că matematica nu era de mine. În urma unei hotărâri a familiei, am trebuit să părăsesc școala reală.

Mijloacele părinților mei nu erau îndestulătoare, ca să pot continua liceul. Am fost silit deci să m'apuc de-o meserie.

Despărțirea de studii m'a cădat cu greutăți. Ura contra matematicilor nu se întindea și asupra altor studii, în cari eram elev eminent — și în urmă mie îmi plăcea școala. Iubeam micile odăi, pe cari noi școlari le umpleam de vuet și de veselie, iubeam băncile pe cari le ciocârteam cu bricegele noastre, iubeam chiar și pe monstrul cel negru al școalei, tabla vrea să dic, cel din urmă martur al căderii mele.

Teorema asta, a lui Pitagora, n'am înțeles-o nici o dată. Ea a fost cauza căderii mele, numai ea. Dacă mi s'ar fi dat altă întrebare, cine știe dacă nu reușeam splendid.

Noaptea, după examen, am dormit rău. Visam tot pătrați atârând de ipotenușe. În dreapta și în stânga vedeam numai pătrații catetelor, sărind ca dracii. Peste tot un mestecuş pestrîț de linii, de litere latine, mici și mari, și în cap îmi ciocănea mereu: $N A F = B A C$ și $N A B = D E A$.

Au trecut mulți ani până am scăpat de prigonirile

ipotenusei. A-bea-abea, după multă vreme a început Pitagora să nu mă mai înspăiminte cu pătrații lui.

Cu timpul am uitat și întimplarea mea cu teorema lui Pitagora, am uitat totul de mult.

Când, iacă într-o zi îmi cade în mână un caet al băiatului meu. Il deschid și îmi armuresc. În caet văd o figură grozavă, monstră, — figura trebuincioasă pentru dovedirea teoremei lui Pitagora.

«Maică! Blestemul s'a întins și asupra urmașilor mei! Să fie al dracului de Pitagora!» Strigai eu. «Bietul băiat! Are să-ți fie și lui teorema filosofului grec tot atât de fatală, ca și mie?»

Când se întoarse băiatul meu de la școală, îl întrebai cu o demnitate, pe care n'am mai avut-o: «Ei, tu cum stai cu Geometria? Ați ajuns pe la teorema lui Pitagora?»

«Da, tată!» răspunse el nepăsător.

Mă mirai de nepăsarea lui. Ca și mine la examen! Clătinai din cap.

«Grea teoremă!» disei eu.

«De ce e grea, tată?»

«Ce? Vrei să mă faci să cred, că pentru tine nu e grea?» disei eu.

«Nu e grea de loc, tată!»

«Aș, tac!» am dis eu supărat, «știu, că nu-mi place fudulia!»

«Dar, tată, cum gândești d-ta că m'aș fuduli? Dacă vrei îți dovedesc, că nu e grea de loc!»

El luă o foaie și un creion și a început cu o iuțeală de speriat să desemneze figura cabalistică a triunghiului.

«Ce se ține de dovadă» dise el «sunt încurcat puțin —».

«Aha!» disei eu.

«Dar numai pentru metod. Eu știu patru metode de deslegare. Pe care îl vrei?»

«Patru —?» asta mi se părea cu neputință.

«Da, patru. Dacă ți-e egal, am s'aleg pe cel mai simplu».

Ah! Băiatul meu putea să dovedească ori ce voea; eu eram silit să-i iau de bune ori ce dovedii.

El a început să tragă linii în sus și în jos, de-a-latul și de-a-lungul, în cruciș și în curmezis, așa precum trebuia și eu să fac acum douăzeci și doi de ani. Cu tonul cel mai convins din lume începu micul matematician să 'mî spue că triunghiul BAC este egal cu NAF ; că rombul $RHAB$ sta cu pătratul $DEAB$ într'un raport, pe care eu cât voi trăi nu-l voi înțelege; că acesta cu acesta este egal; iar acela este asemenea cu acesta, din care cauză urmează cu cea mai naturală consecvență din lume, că marele pătrat $BHIC$ are o suprafață egală cu suma pătraților CAN și $DEAB$.

Eu ametisem.

«Acum» dise băiatul meu după ce duse repede la bun sfârșit înfricoșata dovadă «acuma voesc să-ți arăt, că prin alt metod ajungem tot la același rezultat!»

«Pentru Maica Domnului și pentru toți sfinții părinți și mucenici, astimpără-te!» strigai eu speriat. «Las'o, că te-ai obosit!»

«Obosit eu? De ce? Pentru nimica toată?»

Nimica toată! Pentru el e nimic teorema aceasta! Și nu e nici măcar obosit! În băiatul ăsta era ascuns un al doilea Newton. El era o dovadă vie contra teoriei ereditare a prostiei și a talentelor.

Începu să mă uit la băiat cu un fel de groază și de spaimă plină de evlavie.

«Tu ești cum să vede, cel mai bun matematician în clasa voastră?» întrebai eu cu frică și cutremur.

«Aș! Doi dintre conșcolari sunt mai buni. Eu sunt al treilea. De alt-fel toți să străduiesc să știe teorema lui Pitagora, ca să nu ajungă între măgari.....»

Intre măgari.....! Din gura băiatului meu îmi auzai adăi epitetul pe care mi l'a dat profesorul meu acum douăzeci și doi de ani.

Dar nu voiam să mă trădez. De-accea disei: «Știu, știu. Am dis în glumă, că tu ești cel mai tare în clasă. Dar tu nu trebuie să te mândrești și să-ți inchipești că ești bun matematician, fiind-că știu teorema lui Pitagora!»

«Că nici nu-mi inchipui, tată! Să poate? Sunt în clasă câțiva școlari buni într'alte studii; dar nu sunt atenți la matematică și de aceea ei nu înțeleg teorema, cu toate că nu sunt măgari!»

'M-am adus aminte de lectura lui Don Quixote, pe care 'm-o imputa profesorul meu. Fără să vrei, am dis:

«Foarte adevărat. Alt-fel nu-mi pot explica, de ce eu în școală n'am putut s'o înțeleg.....»

«Ce, tu?» mă întrepuse băiatul. El mă privi mirat, apoi rămase zăpacit și roșu până în albul ochilor. Aș fi putut pune rămașag, că lui în acele momente i vinea să ridă cu hohot.

Eu 'i-am pus mâna pe gură.

«Tac! Asta a fost de mult!»

Precum vedeți, teorema lui Pitagora m'a costat din nou o umilire rușinoasă. Dar nu-l mai sunt dușman, precum 'i-am fost măi 'nainte. Intre mine și ea n'o să fie prietenie nici odată, dar mă obișnuiesc s'o privesc ca pe un prieten de casă, un prieten pe care nu-l poți ocoli. Și față de acesta trebuie să observăm o delicată convențională, deși figura lui de cele mai de multe ori ne e antipatică.

EMIL FLORESCU.

